

Democratische innovaties

Dr. Charlotte Wagenaar

c.c.l.wagenaar@tilburguniversity.edu

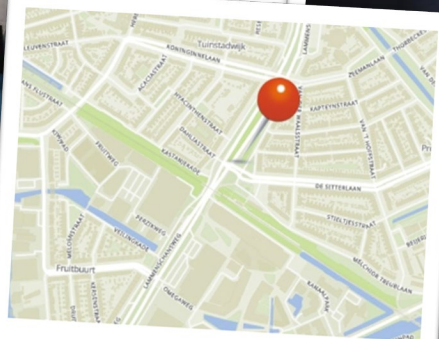
Democratische innovaties

“Democratische innovaties zijn processen of instituties die **nieuw** zijn voor een beleidsvraagstuk, beleidsrol of bestuursniveau, en die ontwikkeld zijn om de rol van burgers in bestuursprocessen opnieuw vorm te geven en te **verdiepen** door de mogelijkheden voor participatie, overleg en invloed te vergroten.”

Definitie Elstub & Escobar, 2019:11 (vertaald)

- Verschillende varianten ... en combinaties en kruisbestuivingen

Democratische innovaties

Prik uw idee op de kaart

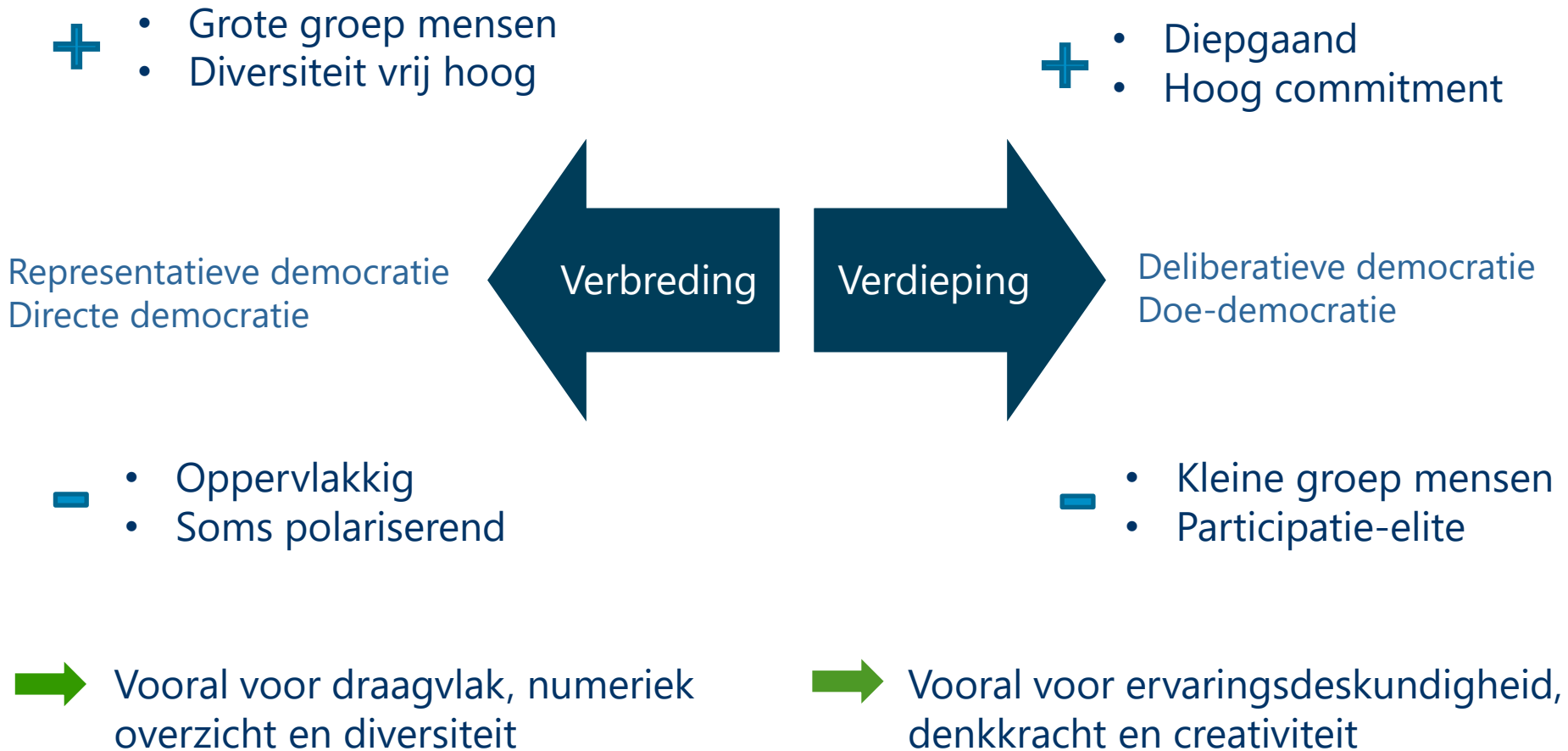
Heeft u een idee over hoe de verkeersveiligheid op een specifieke plek op de Lammenschansweg verbeterd kan worden? Prik uw idee op de kaart! Reageren kan tot en met 26 maart.

Vier vormen van democratie en participatie

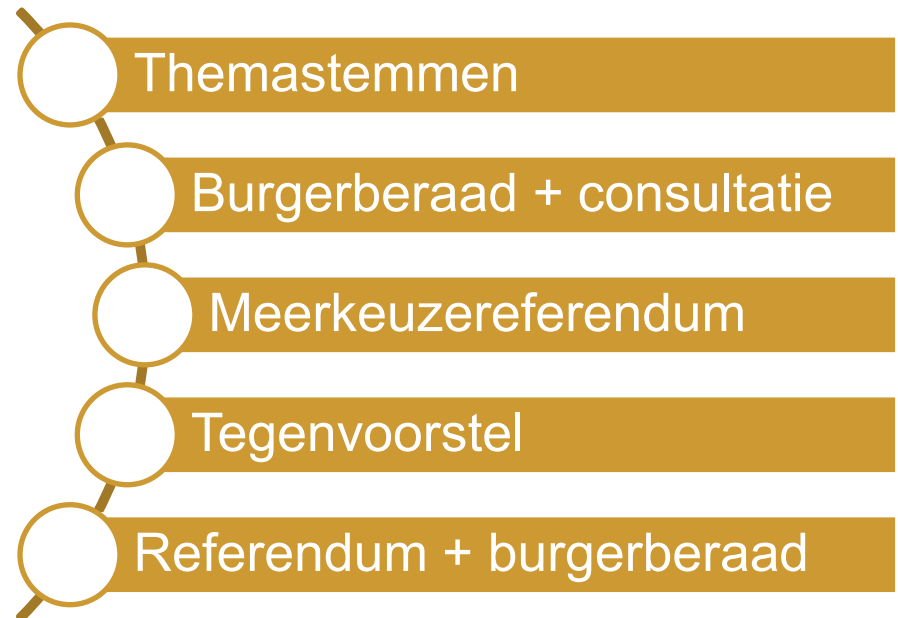
<i>Representatieve democratie:</i>	burger verkiest vertegenwoordigers
<i>Directe democratie:</i>	burger kan stemmen over beleid
<i>Deliberatieve democratie:</i>	burger kan overleggen over beleid
<i>Doe-democratie:</i>	burger kan meedoen in beleidsvorming

Vier typen democratie: verschillen

Constructief combineren en innoveren

- Hoe kunnen we creativiteit en denkkraft (via overleg) in samenspel inzetten met efficiënte beeldvorming en draagvlak (via stemming)?
- Hoe kunnen we participatie effectiever linken aan representatieve democratie (verkiezingen en beleidsvorming door volksvertegenwoordigers)?
- Hoe kunnen we elementen van burgerparticipatie combineren, of bestaande processen innoveren, om tot productievere en constructievere varianten en oplossingen te komen?

Verkiezingen

Onderliggend probleem:

- Stemmen op beleidspakketten
- Coalitievorming
- Nieuwe onderwerpen

Gevolg: Ostrogorski paradox

Mogelijke oplossingen:

- Correctief referendum
 - Onderwerpspecifieke correctie
- Het Nieuwe Kiezen
 - Stemmen per thema

Themastemmen

Burgerberaad + consultatie

Meerkeuzereferendum

Tegenvoorstel

Referendum + burgerberaad

Voorbeeld: pilots themastemmen

- Stemmen per thema in schaduwverkiezingen
 - Breda (2022, digitaal panel)
 - Den Haag (2022, diverse wijken)
- Inzicht in meningsvorming op thema's
- Prioritering van thema's

Themastemmen: potentie en aandachtspunten

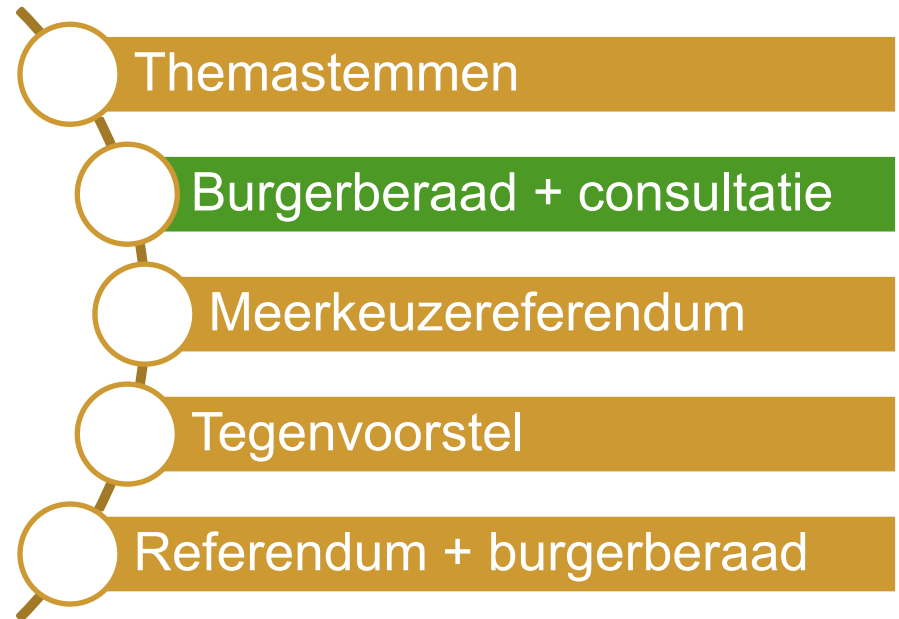
Potentiële voordelen:

- Concreter inzicht in voorkeuren en prioriteiten voor beleid
- Gevoel van invloed op beleid voor kiezers
- Duidelijke profilering door politieke partijen
- Input voor coalitieprogramma (en collegevorming)

Aandachtspunten:

- Selecteren van keuzemogelijkheden
- Vereist meer van burgers
- Relatie van uitslagen tot verkiezingsuitslag

Burgerberaden

Voorbeeld: burgerberaad met bredere input

Tilburgertafel (2021) over Transitievisie Warmte ('het nieuwe verwarmen')

Digitale consultatie (CircleLytics platform)

- Input van >1.500 inwoners
- Drie rondes:
 - Beantwoorden open vragen
 - Rangschikken + becommentariëren van antwoorden
 - Inzicht in tevredenheid met voorgestelde aanpak van eigen gebied; zicht op mitsen en maren

Groep van 20 inwoners (Tilburg e.o.)

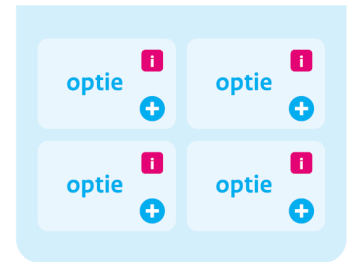
- Zes werksessies
- Adviesrapport

Voorbeeld: PWE + burgerberaad

Inwonersconsultatie zondagsrust, Hoeksche Waard (2023)

- Participatieve Waarden Evaluatie (PWE)
 - Consultatie met afwegingen (beperkingen, kosten, effectiviteit)
 - Open consultatie en loting
- PWE raadpleging met >18.000 inwoners (> 20% van lokale bevolking)
 - 50 punten toekennen aan 8 waarden m.b.t. zondagsrust
- Inwonersforum met 20 inwoners (5 avondbijeenkomsten)
 - Zoveel mogelijk representatief qua leeftijd, woonplaats, standpunten
 - Uitkomst: twee scenario's voor vrije keuze voor winkelopening op zondagen met inachtneming van de ruimte om op zondag religieuze activiteiten te ontplooiën

Potentie en aandachtspunten

Potentiële voordelen – wat kan bredere consultatie opleveren?

- Beter inzicht in voorkeuren van de lokale bevolking
- Participatie door minder-gehoorde groepen
- Draagvlak en begrip voor keuzes

Je vraagt niet te veel tijd van de mensen, niet te veel... inzet, of te druk. [...] En daar kunnen ook goede ideeën uit voortkomen. Want inderdaad iemand die gaat inloggen en daar de moeite neemt heeft daar wel over nagedacht. Terwijl zo'n groep best een drempel kan zijn voor een bepaalde groep om daar te komen.

Bredere consultatie: aandachtspunten

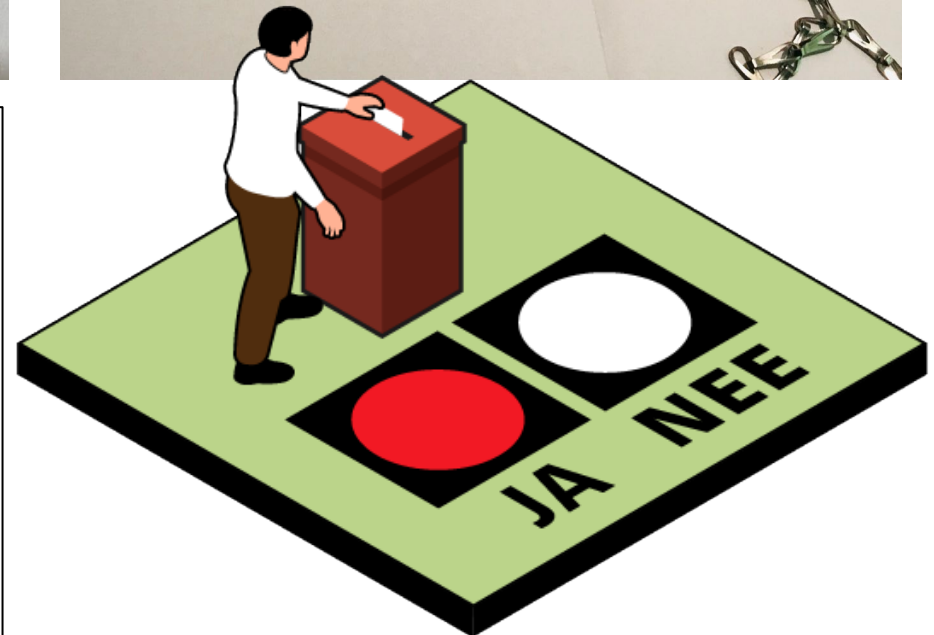
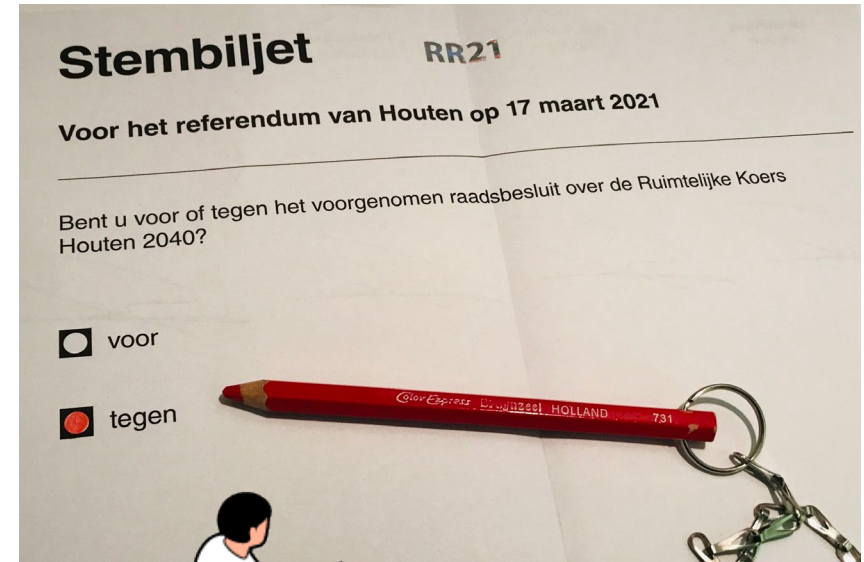
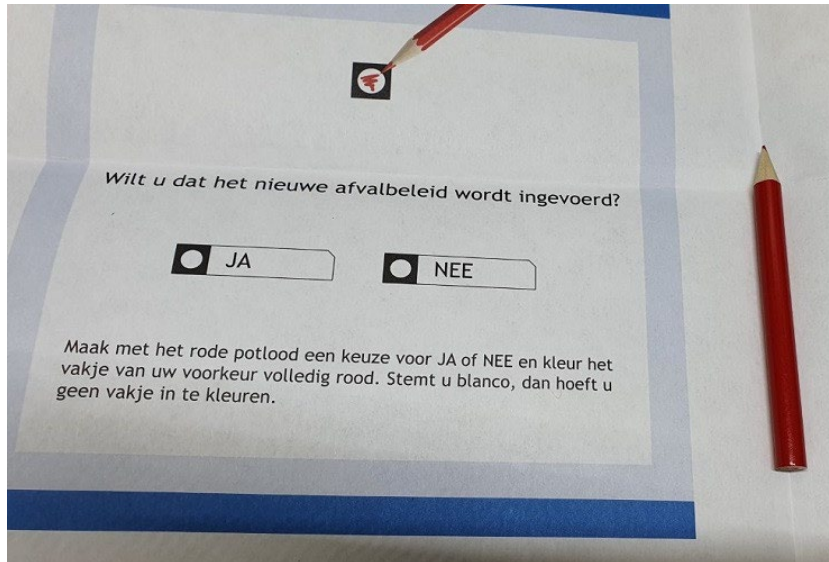
Aandachtspunten:

- Duidelijke kaders en taakverdeling
- Communicatie van uitkomsten consultatie aan burgerberaad
- Doordachte selectie van deelnemers

“zoveel mogelijk inwoners betrekken waardoor niet alleen [de] happy [few] invloed heeft”

“Als je als raad meer uit handen geeft, zul je wel de goede voorwaarden moeten scheppen dat er inderdaad een breder draagvlak voor de te nemen besluiten kan komen (en daarop blijven toezien!).”

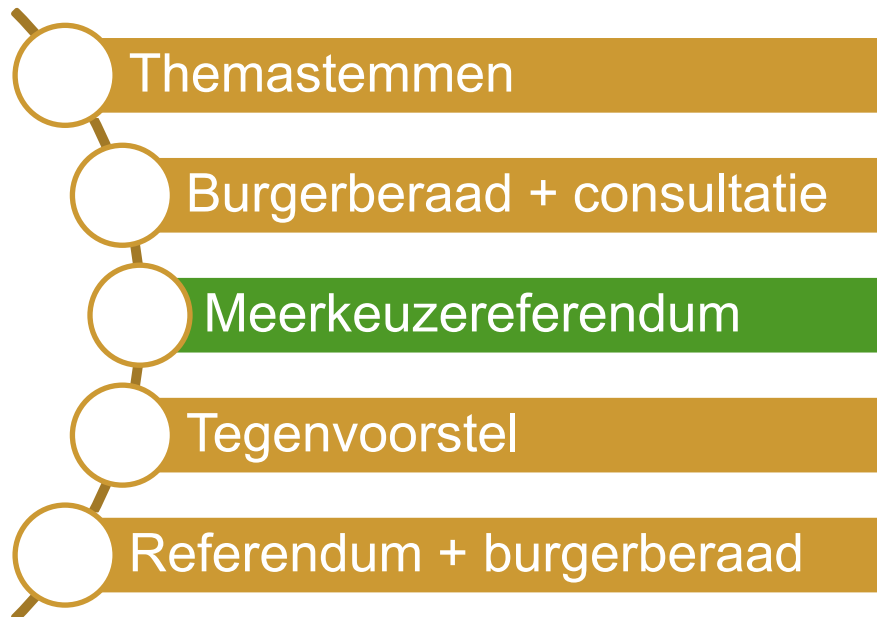
Standaardmodel (lokaal) referendum

Alternatief: meerkeuzereferendum

Een referendumstemming over meer dan twee opties die wederzijds exclusief zijn, resulterend in één winnende optie.

Definitie Tierney, 2013:4 (vertaald)

Ontwerpvarianties meerkeuzereferendum

Bestaande ervaringen:

- Opties worden geselecteerd door bijv. politieke meerderheid, experts, politieke coalities of burgers
- Diverse alternatieve stemmethoden (bijv. approval voting, rangschikken, twee stemrondes) bieden grote kans op meerderheidswinnaar

REFERENDUM ON ELECTORAL SYSTEM
10th October 2018

XXXX1

REFERENDUM ON ELECTORAL SYSTEM
10th October 2018

Starting with 1, rank five options according to your preferences using only the numbers 1, 2, 3, 4 and 5. You do not need to put a number against all five options. Do not use any number more than once or a lap in number.

Q. Which of the following options should be used to elect Deputies?

OPTION A ☐

OPTION B ☐

OPTION C ☐

OPTION D ☐

OPTION E ☐

(To be initiated on back by Presiding Officer before issue)

BALLOT-PAPER
COMMONWEALTH OF AUSTRALIA
STATE OF TASMANIA
A POLL FOR A NATIONAL SONG

Against the background that 'GOD SAVE THE QUEEN' is the NATIONAL ANTHEM to be played on Regal and Vice-Regal occasions, electors may indicate their preferences as to which of the TUNES OF THE SONGS listed below they would prefer to be played on other occasions.

☐ God Save The Queen

☐ Advance Australia Fair

☐ Song Of Australia

☐ Waltzing Matilda

DIRECTIONS—

1. Mark your vote on this ballot-paper by placing the numbers 1, 2, 3 and 4 in the squares respectively opposite the tunes of songs so as to indicate the order of your preference for them.

2. Voting in the Poll for a National Song is voluntary. If you do not wish to vote in this Poll please return this ballot-paper to the Presiding Officer.

T. J. Hughes, Government Printer, Tasmania.

SCHWEIZERISCHE EIDGENOSSENSCHAFT

1

Stimmzettel für die Volksabstimmung vom 24. September 2000

Die Fragen a) und b) können beide je mit «Ja» oder «Nein» beantwortet werden.

a) **Volksinitiative:**
Wollen Sie die Volksinitiative «für einen Solarrappen (Solar-Initiative)» annehmen?

Antwort: «Ja» oder «Nein»

b) **Gegenentwurf:**
Wollen Sie den Verfassungsartikel über eine Förderabgabe für erneuerbare Energien (Gegenentwurf der Bundesversammlung) annehmen?

Antwort: «Ja» oder «Nein»

Bei Frage c) darf nur ein Feld angekreuzt werden; sonst gilt die Frage als nicht beantwortet.

c) **Stichfrage:**
Falls sowohl die Volksinitiative «für einen Solarrappen (Solar-Initiative)» als auch der Gegenentwurf von Volk und Ständen angenommen werden:

Soll die Volksinitiative oder der Gegenentwurf in Kraft treten?

Antwort: Gewünschtes in betreffendes Feld ankreuzen.

So: ☒

Volksinitiative ☐ Gegenentwurf ☐

Referendum on New Zealand's Voting System

59 WELLINGTON CENTRAL ELECTORATE

Official Mark

Explanation

1. You may vote in **both Part A and Part B** or you may vote in **only Part A** or **only Part B**.
2. Vote by putting a tick in the circle next to the option you choose.

Part A
Should New Zealand keep the Mixed Member Proportional (MMP) voting system?

Vote for only one option

I vote to **keep** the MMP voting system ☐

I vote to **change** to another voting system ☐

Part B
If New Zealand were to change to another voting system, which voting system would you choose?

Vote for only one option

I would choose the **First Past the Post** system (FPP) ☐

I would choose the **Preferential Voting** system (PV) ☐

I would choose the **Single Transferable Vote** system (STV) ☐

I would choose the **Supplementary Member** system (SM) ☐

Final Directions

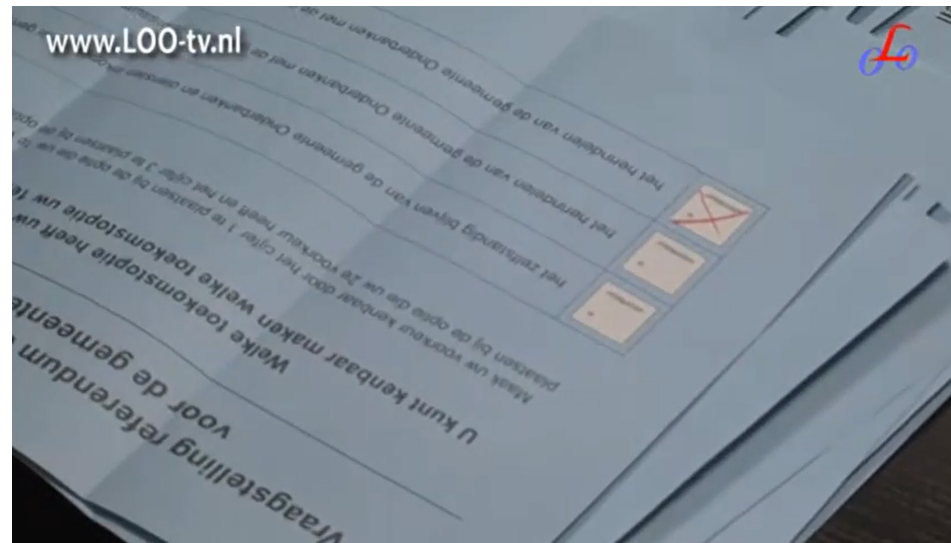
- If you spoil this voting paper, return it to the officer who issued it and apply for a new paper.
- After voting, fold this voting paper so that its contents cannot be seen and **place it in the referendum ballot box**.
- You must not take this voting paper out of the polling place.

Meerkeuzereferenda in Nederland

Tabel 12.1 Verdeling vraagstelling en antwoordopties bij gemeentelijke referenda (1906-juli 2018)

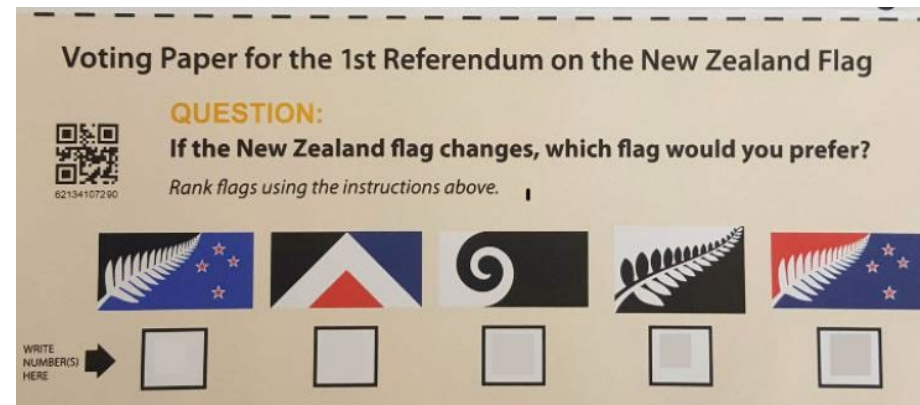
Vraag-antwoordformulering	Referenda	
	%	Abs. aantal
Ja, nee/voor, tegen	49,3	106
Meerdere alternatieven	35,3	76
Meerdere vragen	13,5	29
Handtekening	0,9	2
Niet bekend	0,9	2
Totaal	100	215

Bron: proefschrift Koen van der Krieken (*Winst of Verlies? Het lokale referendum in Nederland, 1906-2018*), 2019.

Voorbeeld Nieuw-Zeeland

- Fase 1: consultaties en inzendingen
 - Online en offline
 - Input voor wenselijke aspecten
 - 10.000+ ontwerpvoorstellen
- Fase 2: selectie van alternatieven
 - Flag Consideration Panel (experts)
 - Longlist, shortlist, petitie
- Fase 3: meerkeuzereferendum
 - Informatiebrochure
 - Vijf vlaggen
 - Rangschikken, AV
- Fase 4: run-off referendum
 - Nieuwe versus huidige

Meerkeuzereferendum: potentie en aandachtspunten

Potentiële voordelen:

- Inzicht in voorkeuren voor alternatieve oplossingen
- Vroegtijdig richting geven óf eindbeslissing nemen
- Meer tevredenheid onder kiezers
- Verminderen van maatschappelijke polarisatie

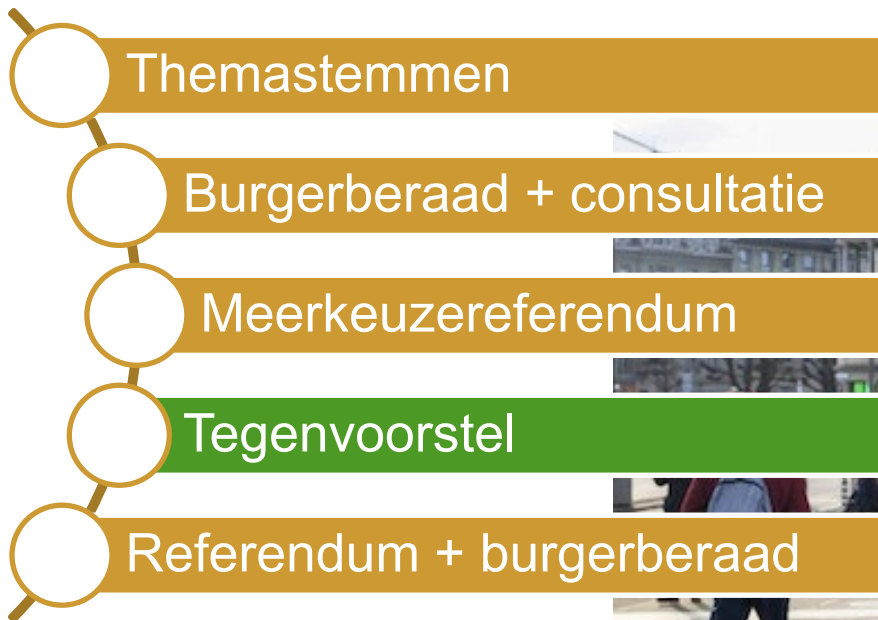

Aandachtspunten:

- Minimaliseer het aantal alternatieven
- Selecteer zorgvuldig een stemmethode
- Communiceer proactief, tijdig en duidelijk over procedures

Referendum met tegenvoorstel

Bij het initiëren of beoordelen van een verzoek tot een referendum of burgerinitiatief een **alternatief voorstel** formuleren.

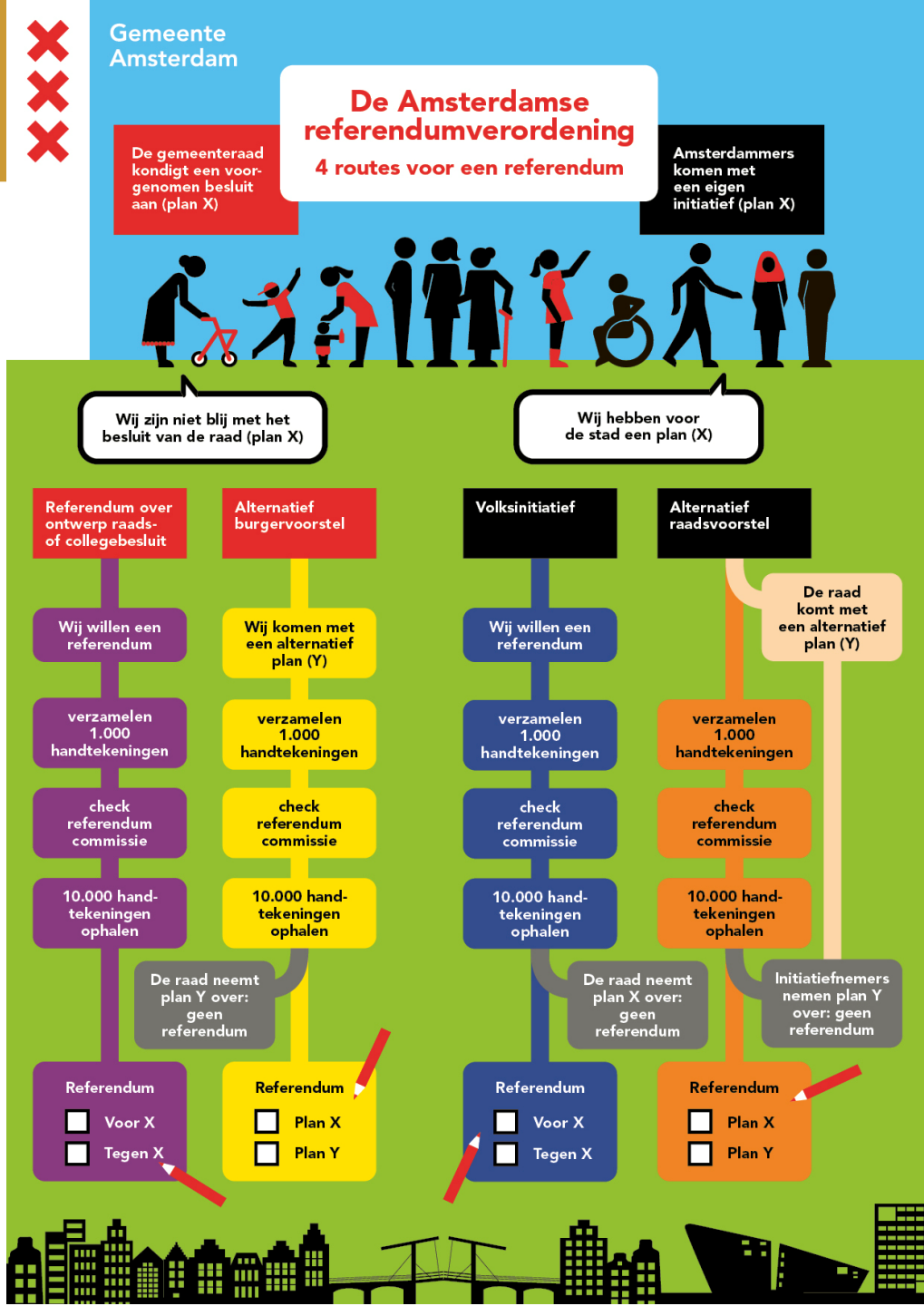
Voorbeeld: Amsterdam

- Correctief referendum
+ Alternatief burgervoorstel

Overgenomen door raad
óf referendum over beiden

- Burgerinitiatief
+ Alternatief raadsvoorstel

Overgenomen door raad c.q.
initiatiefnemers
óf referendum over beiden

Tegenvoorstel: potentie en aandachtspunten

Potentiële voordelen:

- Creatieve denkkraft mobiliseren
- Focus op consensus i.p.v. protest
- Inhoudelijke keuze op het stembiljet

Aandachtspunten:

- Aanvraag laagdrempelig maken
- Passende stemmethode selecteren

Variant: deelverwerping

Alternatief: correctief referendum op onderdelen van wetgeving

- o.a. mogelijk in Italië
- Aanbevolen door Staatscomissie Parlementair Bestel
- Voorzien in referendumverordening gemeente Houten (2023):

Artikel 2. Referendum, initiatief, onderwerpen

1. Er kan een referendum worden gehouden op initiatief van kiesgerechtigden en/of de raad.

2. Onderwerp van een referendum is een voorgenomen raadsbesluit (of een op zichzelf staand beslispunt daarin), met uitzondering van besluiten:

Voordeel:

- Omzeilt stemming over beleidspakketten met weerstand tegen specifieke onderdelen

Aandachtspunt:

- Samenhang tussen beleidsmaatregelen

Referendum gekoppeld aan burgerberaad

Referendum-preparing
assembly

Issue exploration and
option formulation for
referendum ballot

Referendum-scrutinising
assembly

Providing information,
considerations and
possible advice
before voting

Referendum vote

Referendum-elaborating
assembly

Interpretation and
operationalization of
referendum result in line
with societal preferences

Voorbeeld:
Ierse Citizens' Assemblies

Voorbeeld: Citizens' Initiative Review

Voorbeelden: Burgerberaad na referendum

Gemeente Zoetermeer
afvalbeleid, 2024)

Gemeente Arnhem, 2024

Gemeente Haarlem
(parkeerbeleid, 2024)

Voorbeeld:
Citizens' Assembly on Brexit

Referendum vote

Referendum-elaborating
assembly

Interpretation and
operationalization of
referendum result in line
with societal preferences

Extra slides

De volgende paar slides zijn niet in de deelsessie aan de orde gekomen. Mochten er vragen over zijn, neem gerust contact op!

Voorkeuren voor combinaties

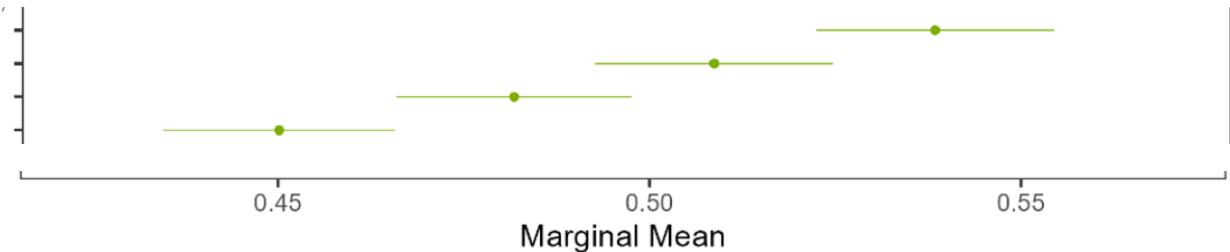
Inwoners

4 Burgerberaad
3 Burgerberaad, opgevolgd met stemming
2 Stemming, opgevolgd met burgerberaad
1 Stemming

Ambtsdragers

4 Burgerberaad
3 Burgerberaad, opgevolgd met stemming
2 Stemming, opgevolgd met burgerberaad
1 Stemming

Meer weten over dit onderzoek? Binnenkort verschijnt het onderzoeksrapport over opvattingen van inwoners en ambtsdragers over verschillende vormen van burgerparticipatie op de website van het Kennisknooppunt Participatie.

Burgerberaad + referendum: potentie en aandachtspunten

Potentiële voordelen:

- Diverse(re) participatie
- Tijd voor reflectie én richtinggeving/goedkeuring door bevolking
- Participatie gedurende meer fasen van het beleidsproces
- Mogelijke koppeling met meerkeuzereferendum

“Waar ik dan mee zit is dat je dan maar één voorstel hebt wat bedacht is door die beperkte 50, en de rest die kan alleen maar ja of nee stemmen op het voorstel of de onderdelen. Ja, dat. Doe dan verschillende drie verschillende voorstellen die over hetzelfde onderwerp gaan maar gewoon verschillend zijn ofzo.”

Aandachtspunten:

- Koppeling tussen de onderdelen
- Langer proces: organisatie, momentum

Participatievormen en verwachtingen

- Er is zelden één ideaal participatie-instrument – overweeg te combineren en innoveren voor nieuwe voordelen en doelgroepen
- Denk bewust na over de participatievorm in relatie tot het *doel* van participatie en de ruimte die er is voor beleidsontwikkeling

“Heldere kaders, grenzen en doelen meegeven maakt het aantrekkelijker en eenvoudiger voor inwoners om zich in te spannen voor een bijdrage”

- Zorg voor helderheid over procesmatige en inhoudelijke kaders van participatie
- Manage verwachtingen over proces en behandeling van uitkomsten ...
- ... en daarmee over de taakverdeling tussen deliberatieve, directe en representatieve democratie

Opvolging van participatietrajecten

*“Voor inwoners moet duidelijk zijn waar ze precies invloed op hebben (...).
Beslis ik mee als inwoner of geef ik advies?”*

Inwoners

- 3 Uitkomst is een vrijblijvend advies
- 2 Raad bespreekt de uitkomst
- 1 Raad neemt de uitkomst over

Ambtsdragers

- 3 Uitkomst is een vrijblijvend advies
- 2 Raad bespreekt de uitkomst
- 1 Raad neemt de uitkomst over

Toepassing

- Wat kun je als raad concreet doen?
 - Experimenteren met innovatieve vormen en combinaties
 - Referendumverordening opstellen of aanpassen met variaties
 - Meerkeuzereferendum op eigen initiatief
 - In gesprek met college, (participatie)ambtenaren en inwoners over participatievormen

Discussie

- Welke participatie-instrumenten worden al in uw gemeente benut? Hoe zouden die innovatiever ingericht kunnen worden?
- Welke vormen passen het beste in uw lokale context?
- Voor welke specifieke thema's of doelgroepen bent u zoekende naar passende participatiemogelijkheden?
- Wat ziet u als uitdagingen of bezwaren van (hybride) participatieprocessen?
- Wat vereisen innovatieve vormen van participatie van bestuurders, ambtenaren en inwoners in uw gemeente?
- Aan welke kennis heeft u als raadslid of griffie behoefte op het gebied van burgerparticipatie en democratische innovatie?

Onderzoek naar (hybride) democratische innovaties

REDRESS-project (2021-2027)

- Combinaties van stemming en overleg

www.redressproject.nl

Over constructieve referendumvarianten en kiezersvoorlichting, zie o.a. “Meer dan een noodrem: hoe kunnen we referenda constructiever inrichten?” op de website van het Montesquieu Instituut

Citaten komen uit:

- *Focusgroepen in twee Nederlandse gemeenten*
- *Surveystudie onder raadsleden door Movisie, ProDemos, TU Delft (zie onder)*

Meer weten over de visie van raadsleden op hun kernrollen in relatie tot burgerparticipatie? Zie “Rolpercepties van raadsleden in een context van burgerparticipatie” in *Bestuurswetenschappen (2024, nummer 4)*

Contact

Schroom niet om contact op te nemen met vragen of om verder te praten over dit onderwerp!

c.c.l.wagenaar@tilburguniversity.edu

[LinkedIn](#)